

Spříznění bez volby. Pornografie v sexuologickém, kriminologickém a feministickém diskursu¹

Non-Elective Affinities. Pornography in Sexological, Criminological and Feminist Discourses

Kateřina Liřková

ABSTRACT This paper analyzes pornography as an object of the discourses of sexology, criminology, and anti-porn feminism while highlighting the unexpected resonances between them. First, it analyzes sexuality as a means of social cohesion, identified as such by the normative disciplines of sexology and criminology. Second, it proceeds to examine the scientific aspirations of sexology that help to legitimize sexological claims regarding sexual normalcy and deviance. Third, it focuses on the points where sexological categorization reproduces and further strengthens the gender binary. Finally, it explores the zones where malestream scholarship overlaps with feminist theorizing.

KEY WORDS criminology, feminism, pornography, sex and gender, sexology

Výtky sociálně konzervativních sil na adresu pornografie nikoho neudiví. Konzervativci označují pornografii za nemorální, za manifestaci mravního úpadku a rozkladu společnosti, za ohrožující mravní výchovu mládeže, soudržnost rodiny a posvátnost manželského svazku. Naproti tomu vehementní protesty proti pornu přicházející z protilehlé, progresivní strany sociálního spektra překvapivé jsou. V současné Evropě se však ozývají *feministické* hlasy vystupující proti pornografii a požadující její legislativní zákaz. Feministická kritika na rozdíl od té nábožensky podložené nevnímá pornografii jako otázku morálky. Problematičnost pornografie podle feministek nespočívá v její sexuální explicitnosti, ale v jejím sexismu. Feministický argument staví pornografii do ohniska genderového útlaku, tvrdí, že pornografie podřizuje ženy. Antipornografické feministky identifikovaly pornografii jako příčinu mužského násilí na ženách a nízkého statusu žen ve společnosti. I ve feministickém pojetí tak stojí porno proti společnosti a je v rozporu s hodnotami, na nichž stojí dobrá společnost: jestliže však konzervativci takovou společnost považují za dosaženou a konstatují, že ji pornografie ohrožuje, v očích feministek je pornografie nejen v přímém protikladu k dobré společnosti, ale především brání v jejím dosažení. Konzervativci tvrdí, že pornografie narušuje rodinu, tedy jednotku složenou z muže a ženy (a jejich dětí), feministky mají za to, že porno poškozují jednu polovinu lidstva nesrovnatelně větší měrou. Zatímco morální konzervativci si stěžují, že pornografie ničí patriarchální uspořádání společnosti,

Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 1/2008. S. 77–97. ISSN 1214-813X.

¹ Tento text vznikl v rámci projektu *Gender, sexualita a performativita v diskurzech o pornografii jako sociální reprezentaci sexu* podpořeného Grantovou agenturou České republiky (403/08/P569).

antipornografické feministky tvrdí, že je podporuje, a mají tento aspekt za nejdůležitější ze všech negativních dopadů pornografie.

V českém prostředí jsou feministické hlasy namířené proti pornografii tlumené,² a kromě očekávaných konzervativců³ tematizují pornografii především sexuologie a kriminologie. Analýza přístupů těchto disciplín bude hlavním tématem tohoto textu, který se zaměří na to, jak česká sexuologie a kriminologie rámuje pornografii, respektive sexualitu, s jakými teoretickými předpoklady a vědeckými nároky pracuje sexuologie a jak jsou její kategorizace sexuálního chování provázány s normativním binárním pojetím genderu a sexuality a dále jak diskursy těchto disciplín rezonují s antipornografickým feminismem. Hlavním materiálem analýzy mi budou dva české tituly, jež spojuje v prvé řadě tematický zájem o pornografii, dále to, že jejich autory, respektive spoluautory, jsou renomovaní čeští sexuologové a kriminologové, a v neposlední řadě skutečnost, že oba tituly byly vydány v nedávné době. Jedná se o knihu sexuologa Radima Uzla *Pornografie aneb Provokující nahota* (2004) a o knihu autorského kolektivu vedeného kriminologem Janem Chmelíkem s názvem *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita* (2003) – členem kolektivu autorů byl i psycholog a sexuolog Petr Weiss. Příležitostně odkazy k jiným dílům, zejména k dalším sexuologickým publikacím, mi poslouží k zasazení českého sexuologického diskurzu do širšího historického kontextu.

Sexualita, morálka a sociální koheze

Přední český kriminolog Jan Chmelík se pornografií zabývá v kontextu mravnosti, mravnostní kriminality a sexuální deviace (Chmelík 2003). Kniha představuje důležitý příspěvek české kriminologii, a to nejen její teoretické bázi, ale i praktické aplikaci.⁴ Obširné publikace si cení mimo jiné předseda senátu Nejvyššího soudu ČR,⁵ je tedy nasnadě, že východiska a zjištění tohoto textu mohou mít dopady v žité sociální realitě. Jak tedy autor koncipuje pornografii a sexualitu? Sexualita je podle Chmelíka dvojího druhu: Dobrá a zdravá sexualita je úhelným stavebním kamenem společnosti: „lidská sexualita je počátkem nejhlubšího spojení mezi lidmi a je základní pro blahobyt jednotlivců, dvojic, rodin a společnosti“ (Chmelík

2 Výhrady se občas objevují jako podmnožina feministických stížností na prezentaci ženského těla například v reklamě. Jednou z takových nedávných iniciativ je třeba text „Jako facka. Vizualní útok v pražských ulicích“ (<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2007072812>).

3 Před nebezpečími pornografie důrazně varuje římskokatolická církev prostřednictvím dokumentu „Církev a internet“, který přijala Papežská rada pro hromadné sdělovací prostředky (Papežská rada 2002). Katolický dokument „Etika ve sdělovacích prostředcích“ se opírá o následující formulace Papežské rady: „Pornografie a sadistické násilí ponižuje sexualitu, kazí mezilidské vztahy, zotročuje lidi, zejména ženy a děti, rozvrací manželství a rodinný život, inspiruje k asociálnímu chování a kalí morální ovzduší společnosti“ (Tesař 2001). Podrobné stanovisko Katolické církve viz Pontifical Council for Social Communications.

4 Sám Jan Chmelík svou akademickou dráhu spojuje s aktivním působením v praxi. Je členem vědecké rady Policejní akademie ČR, autorem mnoha odborných knih a zároveň působí jako náměstek ředitele Úřadu služby kriminální policie a vyšetřování Policie České republiky.

5 Autorem „Předmluvy“, jež knihu vysoko hodnotí, je předseda senátu Nejvyššího soudu ČR JUDr. Zdeněk Sovák (srovnej Chmelík 2003: 7–8).

2003: 12); na druhé straně však existuje špatná a nebezpečná sexualita, jež konstituuje pro společnost nezměrnou hrozbu. Takovou je podle kriminologa sexuální nevázanost, která má být kriminalizována, obzvláště pokud se týká mládeže. Mládež je v tomto pohledu implicitně vnímána jako sexuálně nevinná, přičemž společnost má zájem na její „řádné mravní výchově“ (tamtéž).

Mravnost vystupuje v příkrém protikladu k pornografii. „[...] stěžejní kategorií je ‚mravnost‘, v jejímž příkrém protikladu je pornografie a prostituce,“ píše Chmelík v kapitole vymezující základní kategorie mravnostní kriminality (tamtéž: 41). Definice pornografie, již Chmelík předkládá, je následující: „vtíravě, zkrlesleně, nereálně zobrazené pohlavní akty, sexuální kontakty s přehnaným násilím a perversitou typu předvádění análního a orálního styku apod. [...] Člověk je pornografií redukován až na samu fyziologickou podstatu přehnaně reagující na základní sexuální stimuly“ (tamtéž: 43). Pornografie je „zkrleslováním morálních hodnot“, „ponižuje lidskou důstojnost“, „hrubě zasahuje do dobrých mravů“, „vyvolává pocit studu a ošklivosti“ a „zvýrazňuje agresi“ a je antipodem „přirozené sexuality bez komerčních snah, agrese a perversity“ (tamtéž). Je potenciálně kriminogenní a pro mládež představuje sociálně-patologický jev. Vnucuje se otázka, jak – a jestli vůbec – lze uvést v soulad údajnou kriminální podstatu pornografie s následující charakteristikou: „Pornografie je vyvolána přirozenou potřebou člověka pokrýt jednu ze svých základních životních potřeb“ (tamtéž: 47). Přístup kriminologie k pornografii je tak už od začátku poznamenán zásadním vnitřním rozparem, který však kriminolog Chmelík nereflektuje.

Konzervativní Chmelíkův postoj je velice blízký postoji psychologa Slavomila Hubálka a sexuologa Ivo Pondělíčka, kteří jsou postupujícím uvolňováním v oblasti sexuality zděšení: „V nedávné minulosti dosáhl liberalizační proces takového rozsahu, který nemá v posledních dvou tisíciletích obdoby. Je tedy nejvyšší čas, aby se pohyb začal ubírat zase opačným směrem“ (citováni v Brzek a kol. 1993: 35–36). Naopak postoje předního českého sexuologa Radima Uzla se zdají být zcela odlišné – alespoň na první pohled. Útoky proti pornografii označuje Uzel za „negativní postoje k nahotě a sexu jako takovému“ (Uzel 2004: 26). Podle něj je pornografie součástí sexuální otevřenosti, které je ve společnosti zapotřebí a jako taková je prevencí, nikoliv příčinou sexuální vykořisťování (srovnej tamtéž: 80), a tudíž je „sociálně a individuálně užitečná“ (tamtéž: 103) a „nepodkopává společenské vazby“ (tamtéž: 104). V imaginárním dialogu by se Uzel s Chmelíkem zásadně neshodl, neboť je přesvědčen, že pomýlený boj za uzákonění zákazu pornografie nejen odčerpává prostředky na boj se skutečným zločinem, ale především je „podstatou vládního pokusu o uzákonění morálky“, který podkopává svobodu člověka (tamtéž: 104). I ve věci liberalizace sexuality a sexuální osvěty je na opačném konci názorového spektra: „Především bychom se měli pokusit revidovat zakořeněné stanovisko, že sexuální pocity a sexuální znalosti jsou pro mládež něčím nepatřičným a nezdravým,“ píše Uzel (tamtéž: 166).

Pozitivní vztah k sexualitě a pornografii však u Uzla není jednoznačný. První drobnou nekonsekventnost lze odhalit, když tvrdí, že „konzumace pornografie není nějakou odvrácenou stranou lidské bytosti, projevem jeho horšího já, ale jeho adekvátní součástí, projevem, za nějž stydět se je nepatřičné“ (tamtéž: 189) a zároveň v úvodu „místopřísežně prohlašuje“, že sám není „čtenářem či konzumentem“ (tamtéž: 11) porna. Mnohem důležitější nekonzistentnost se týká předpokládaného charakteru pornografie. Uzel předkládá tři zásadně odlišné

charakteristiky pornografie, aniž by si byl vědom jejich vzájemně se vylučující povahy. Nejdříve tvrdí, že pornografie je fantazie, že „jde na odbyt hlavně proto, že se od normálního života liší, že je jiná, že je idealizovanou skutečností“ (tamtéž: 141). O deset stran dál říká, že „pornografie je jakýmsi zrcadlovým sálem lidské sexuality, [...] definuje člověka jako sexuálního živočicha, [...] je jakousi souhrnnou metaforou sexu“ (tamtéž: 151). Ve třetí definici přestává porno být jak fantazií, tak metaforou a stává se samou esencí sexu. Uzel totiž tvrdí, že „odmítání pornografie pramení především z toho, že se zabývá sexem v jeho pravé podstatě“ (tamtéž: 151). Tedy porno už není fantazií, záměrně přehnanou reprezentací sexuality, ale samotnou esencí sexu, jádrem, které zůstane, odloupneme-li slupku společenské morálky.

Další problémy vyvstanou při bližším pohledu na Uzlovo vnímání sexuality. Ačkoli v liberálním duchu tvrdí, „že s tou pornografií to není tak strašné“ (Uzel 2004: 21), v nereflektovaném konzervatismu identifikuje veškerý sex jako plození, neboť dodává, „že souložící dvojice vlastně zemi nepustoší, ale spíše zalidňují“ (tamtéž). Sex je pro Uzla záležitostí reprodukční, a tudíž párovou a heterosexuální. Uzlova heteronormativita vyhřezá z textu navzdory manifestní podpoře práv sexuálních menšin. Když například autor kritizuje naše „četné spoluobčany, kteří by chtěli mít tuto zemi bez homosexuálů, prostituce, narkomanů, potratů a alkoholu“ (tamtéž: 21), mohlo by se zdát, že s homofoby a moralisty nesouhlasí. Hrot jeho kritiky však výrazně otupí, když vzápětí dodává: „I já si myslím, že by tak zmizely mnohé problémy“ (tamtéž). Tímto postojem se dostává velice blízko k pojetí homosexuality jako něčeho „bizarního“ nebo „chorobně narušeného“, pojetí, které vypadá jako common-sensuální homofobie, ale jež je zároveň oficiálním stanoviskem, jak je otevřeně prezentovali Uzlovi kolegové Hubálek a Procházka v první polovině 90. let. V úvodu k populárně naučné publikaci⁶ si zmínění autoři vytkli také tento cíl: „Touto knihou chceme také napomoci i sexuálním menšinám – lidem s neobvykle či bizarně utvářenou sexualitou, nebo se sexualitou dokonce chorobně narušenou“ (Brzek 1993: 6).

Shrňme nyní přístup k pornografii, jak jej prezentují oba analyzovaní autoři. Kriminolog Chmelík je jednoznačně konzervativního zaměření, když pornografii odsuzuje jako nemravnost, která podporuje agresivitu a je možným spouštěčem kriminálního jednání. V tomto světle se názory sexuologa Uzla jeví jako liberální, neboť tento autor pornografii hodnotí pozitivně pro její přínos k sexuální otevřenosti, která předchází sexuálnímu násilí. Na čem se oba autoři naopak shodnou, je vnímání sexuality jako zásadního prvku sociální soudržnosti; sexualitou v tomto případě oba nevyčleně miní prokreativní sex monogamního heterosexuálního páru zakládajícího rodinu, základ státu.

Sexuologie jako věda

Sexuologové mohou být konzervativní nebo liberální, mohou vnímat sex jako možnou hrozbu nebo jako prostředek dosažení společenské koheze a emancipační nástroj, všichni si

⁶ Nejednalo se o ledajakou publikaci, ale učební pomůcku schválenou ministerstvem školství, na níž se autorsky a lektorsky podíleli naši přední sexuologové a psychologové jako Slavomil Hubálek, Ivo Procházka, Slavoj Brichcín či Jaro Křivohlavý, tedy dodnes respektované kapacity svých oborů.

ale dělají nárok na vědeckost. Věnujme tedy bližší pohled tomu, jak se sexuologické texty odvolávají na vědu a jak nakládají s vědeckostí.

Sexuologie od svých počátků, tedy od konce 19. století, operovala s pojmy příroda a přirozenost. Pravda o člověku a přirozenost se protínají v sexu: „Člověk je tím, čím je jeho sexualita,“ tvrdil jeden z otců-zakladatelů sexuologie Krafft-Ebing. Prohlášení o tom, co je „přirozené“, jsou obzvláště mocná, jejich nedělitelným rysem je fakt, že se vždy vztahují jak k přírodě, tak ke společnosti. Sexuologové tak implicitně podnikají dvojkrok, jenž sestává z naturalizace lidské a socializace přírodní sexuality.

Lidská sexualita je nejčastěji biologizována skrze pohlavní dimorfismus. Lidé jsou na základě svých genitálií (a neviditelných hormonů a chromozomů) rozdělováni na ženy a muže a toto dělení poznamenává všechny sféry života. K terciárním znakům pohlavního dimorfismu podle sexuologa Petra Weisse „řadíme rozdíly mezi muži a ženami v oblasti myšlení a citění (emocí) i chování (verbálním i neverbálním, které hraje důležitou roli zvláště v oblasti sexuálního chování)“ (Weiss in Chmelík 2003: 137). Lidské jednání je interpretováno jako řízené hluboko uloženými, přírodními, a tudíž nezměnitelnými zákonitostmi. V podobném duchu tvrdí Uzel, že „rozdíly mezi muži a ženami částečně znemožňují vzájemné pochopení“ (Uzel 2004: 139). Rozdíly jsou podle jeho výkladu kódovány biologicky a jejich společným jmenovatelem je zřejmě sexualita. „Hlavním rozdílem mezi sexualitou muže a ženy,“ píše Uzel „je skutečnost, že mužská sexualita je zaměřena více tělesně, mužům je vlastní sexuální tělesný chtíč, často jim stačí pomíjivé anonymní tělesné ukojení, zatímco žena je orientována více na duševní prožitek, lásku a trvalý vztah vyžadující pocit jistoty a ochranu“ (tamtéž). Ačkoli používá zdánlivě pokrokovou vědeckou rétoriku zavrhující staré tmářské pořádky, jeho závěry reprodukuje ta nejkonvenčnější genderová klíše.

Komplementární polovinou k naturalizaci lidské sexuality je socializace sexuality v přírodě, tedy popisování sexuality zvířat skrze sociální instituce, z definice náležející do lidské společnosti. Učebnicovou ukázkou socializace přírody představuje Chmelíkův příklad ze života opic, v němž autor u zvířat odhaluje instituci sexu za úplatu: „prostituci podobné chování se dá vystopovat už u některých primátů. Opice prchající s chutným soustem před nenažraným samcem nastaví své genitálie, a zatímco si opičák užívá, samice v klidu dojí svačinu“ (Chmelík 2003: 55). Také Uzel projikuje sociální instituce do přírody: „Některé živočišné druhy jsou přísně monogamní, jiné promiskuitní, v jiných převládá dvojí morálka“ (Uzel 2004: 35).⁷ V přírodě se tedy vyskytují tytéž vzorce, jaké nacházíme v lidské společnosti, a jelikož je tam nemohla zanést společnost, zdá se být nade vší pochybnost jasně, že se v přírodě ustavily v důsledku evolučního vývoje. Dalším krokem v této naturalistické logice evoluce je závěr, že když se „tytéž“ znaky vyvinuly v přírodě, musejí být stejného, tisíce let starého evolučního původu i v lidské společnosti. V případě logiky „naturalizace lidského a socializace přírodního“ se jedná o definice kruhem.

⁷ Chmelík otázku biologie a monogamie řeší následovně: „Při pohledu na dějiny lidské sexuality musíme připustit, že člověk opravdu není a nemůže být monogamní bytost. A záleží na každém jedinci, jak se s tímto biologickým faktem vyrovná“ (Chmelík 2003: 55). Otázkou zůstává, jak se podle Chmelíka biologie člověka (kvintesenciálně stabilní prvek) vyjevuje „při pohledu na dějiny“ (tedy ideálně-typickou ukázkou dynamiky a proměnlivosti).

Studium sexuality se stalo pátráním po původu „pohlavních pudů“ a zkoumání vztahů mezi muži a ženami se ustavilo jako předivo protkané přírodními imperativy. Uzel prohlašuje, že „sex je stejně přirozenou věcí jako třeba potrava“ (Uzel 2004: 25) a argumentuje předkládáním biologizujících explanací rozdílů mezi pohlavími, když tvrdí, že: „větší promiskuita mužů [je] vývojově zafixovaná snahou o co největší rozšíření genetického materiálu“; komplemetární k tomu je podlé něj „větší sexuální stabilita ženských vztahů hledající co nejlepší zabezpečení potomstva“ (tamtéž: 139). Takové vysvětlení základny genderových vztahů je identické se zdůvodněním, kterého se nám dostává od sociobiologů.⁸

Na biologii se sexuologové odvolávají, kdykoli je potřeba najít nezpochybnitelnou příčinu odlišností mezi pohlavími. Jednu takovou následujícím způsobem odhaluje Uzel: „Kromě prokazatelných biologických rozdílů mezi pohlavími projevujícími se třeba tím, že muži spotřebovávají více energie než ženy, dokonce i k dýchání, potřebují více bílkovin, železa, hovězího masa a zinku, bylo opakovanými výzkumy dokázáno, že také prokazatelně častěji konzumují pornografické materiály“ (Uzel 2004: 134). Vědecká vysvětlení uznávaného odborníka by mohla sloužit jako cvičný materiál studujícím sociologie, kteří se v prvních semestrech setkávají s metodologií oboru a učí se předcházet logickým chybám při analýze výzkumů. Nicméně otázky přírody a přirozeného mohou být i pro samotného Uzla poněkud matoucí. „Co je přirozené pro jednoho člověka, nemusí být přirozeným pro jiného,“ píše (tamtéž: 113). Ukazuje se, že celý naturalistický diskurs tak latentně slouží jedinému cíli, kterým není než poskytnout „vědeckou“ oporu normativním projektům sexuologů.

Sexuologie aspiruje na vědeckost nejen užíváním argumentů údajně tvrdé přírodní vědy biologie, ale i svou příslušností k medicíně, další respektované vysoce odborné disciplíně. Sexuologem se může člověk stát jedině tehdy, vystuduje-li lékařství a složí-li potřebné atestační zkoušky. Právo užívat označení „sexuolog“ tedy nemá osoba, která absolvovala studium věd humanitních nebo sociálních, přestože se otázkami sexuality zabývá. Napojení na medicínu tak má sexuologii zajišťovat status vědeckosti a serióznosti. Raní sexuologové svou vědeckou legitimitu prokazovali bezvýhradným užíváním latiny ve svých pojednáních, čímž zároveň sledovali i jiný cíl. Nejenom že usilovali o respekt ze strany odborné obce, ale také se snažili předejít „zneužití“ své vědy ze strany laické veřejnosti k masturbačním účelům (srovnej Weeks 1985). Sexuologická věda by pak nebyla v praxi odlišitelná od přízemního porna. Taktiku podobnou přístupu raných sexuologů lze vysledovat i v českém prostředí v době ne tak dávné. Vědecký status si například český sexuolog Pondělíček zajišťoval tím, že se „vždy vyjadřoval jazykem poněkud šroubovaným, záměrně používal učené filozofické termíny“, jak si všimá jeho kolega Uzel (Uzel 2004: 160). Později Pondělíček formu rozšířil o alarmující moralizující tón – a přirovnával pornografii k plastickým výbušninám, štěpným materiálům a drogám; je-li pornografie takové povahy, pak nezbyvá než ji cenzurovat (srovnej Uzel 2004: 162). V současných sexuologických textech se vyskytuje nepřehledné množství kazuistik, které se čtou jako pornografie (srovnej například Weiss 2002, Weiss in Chmelík 2003), jelikož se ale jedná bez výjimky o odstrašující příběhy se špatným koncem, jde spíše o kámasútru pro „devianty“.

⁸ Feministickou kritiku sociobiologie načrtávám v Lišková 2005.

Vědeckost sexuologie je svázána s osvícenským pojetím vědy. Sexuologové se odjakživa oddávali symbolickému boji mezi temnotou a světlem, nevědomy a osvícením a právě věda jim byla nejjistější zbraní (Weeks 1985).⁹ Naprostá víra ve vědu a vědecký pokrok vede Uzel k odsudkům iracionality a tradičních hodnot, které stály za „upalováním čarodějnic, svatou inkvizicí, náboženskou persekucí nebo z nedávné doby řáděním rasistů“ (Uzel 2004: 29). Budoucnost vidí Uzel v růžových barvách: „S pokroky vědy a všeobecného vzdělání je dnešní generace v mnohem lepší pozici než naši předkové“ (tamtéž: 30). Jestliže v minulosti byly vědecky zamítnuty pomýlené představy o placatosti Země, nastal nyní čas odmítnout falešné a dogmatické představy o sexualitě (srovnej tamtéž). Zrovna tak měl jeden z otců-zakladatelů sexuologie Havelock Ellis za to, že co znamenaly debaty o náboženství a práci pro devatenácté století, tím budou otázky sexuality pro století dvacáté (srovnej Weeks 1985: 71). Jako epicentrum bojů sváděných kolem pornografie identifikuje Uzel sexualitu a iracionální postoje vůči ní, které jsou zakořeněny v křesťanské tradici – a osvícenský vědec Uzel je samozřejmě proti tomu, co nazývá „bigotností a intolancí“ katolické církve (srovnej Uzel 2004: 128, 167). Sexuolog Krafft-Ebing podobně jako ostatní doufal, že jeho práce může „být užitečnou ve službách vědy, spravedlnosti a humanity“ (citováno podle Weeks 1985: 72). Weiss zakončuje „Úvod“ ke své knize *Sexuální deviace* (2002) slovy: „Tím by pak [tato kniha] přispěla k naplnění základních cílů našeho snažení – zkvalitnění života našich klientů a ochraně potenciálních obětí“ (Weiss 2002: 14). Také Uzel hlásá, že „[t]ato kniha se pokouší nálepky odstraňovat“ (Uzel 2004: 10) a „[t]oto pojednání si klade za cíl alespoň poněkud narušit staletími vybudovanou antisexuální hradbu zakořeněných mýtů. Snad by to mohlo skrovnou měrou přispět k lidskému štěstí“ (tamtéž: 45). Současná česká sexuologie je tak pevně jata v modernistickém projektu vědy ve službách pokroku.

Za bližší pohled stojí ambivalentní vědecké aspirace českých sexuologů. Weiss nachází garanta vědeckosti svých závěrů v biologii a explicitně odmítá sociální konstruktivismus, sociálněvědné paradigma par excellence, které je podle něj nevědecké. Weiss píše: „Současně se domníváme, že postmodernistická relativizace zdraví a nemoci, funkce a dysfunkce, kterých jsme svědkem v názorových směrech založených na sociálněkonstruktivistickém zpochybnění vědeckých poznatků [...], je ve své podstatě ideologická a antiscientistická“ (Weiss 2002: 17). Esencialistické směry založené na biologii, ke kterým se Weiss explicitně hlásí, bezesporu nabízejí svým uživatelům více (sebe)jistoty a méně pochybností. Je nicméně pozoruhodné, že přednímu českému vědci, za něhož se Weiss považuje, je na závalu zpochybňování vědeckých poznatků – vždyť co jiného má být věda, než prověřování a zpochybňování poznatků, vlastních i cizích. Weiss se velice silně brání sociologizujícím přístupům k sexualitě, zejména proto, že zdůrazňují exogenní faktory, především definiční a klasifikační moc

⁹ Součástí osvícenského projektu je i šíření vědeckých informací mezi „prostý lid“. Vědci, kteří nahlas prohlašují, že informační otevřenost je záležitostí negativní, jsou v menšině. I u nás se ale najdou vědci, kteří považují některé informace za škodlivé. Bývalý rektor Univerzity Karlovy Radim Palouš se „přimloulval za otevřenost informací ve všech oblastech lidského poznání – s výjimkou sexuality“ (Uzel 2004: 49). Uzel v osvícenském duchu takové zpátečnictví a indoktrinaci odsuzuje jako „nadpřirozené vlivy“, „zbožná přání“ a „neracionální víru“, jež stojí v protikladu ke „snaze po skutečném vědeckém poznání“ (tamtéž).

společnosti v přístupu k typům sexuálního chování. Weiss se hlásí k esencionalistickému přístupu, který je „založen na třech předpokladech: 1. na přesvědčení, že existují vnitřní (underlying) formy, podstaty, esence (v tomto případě tedy esence sexuálních deviací); 2. na diskontinuitě mezi jednotlivými formami (parafilii); 3. na přesvědčení o konstantnosti těchto forem, tedy jejich neměnnosti v čase“ (tamtéž: 16). Dále Weiss uvádí, že „základním východiskem definice deviací je přesnější vymezení těch sexuálních preferencí, které lze považovat za normální. Deviantní bude takové sexuální zaměření a chování, které bude vybočovat z hranic takto arbitrárně určených“ (tamtéž). Mezi těmito dvěma Weissovými prohlášeními existuje logická inkonzistence: nelze se dovolávat esence sexuálních deviací (sic!) a zároveň arbitrárně určených hranic mezi normálním a nenormálním. Právě Weissem tolik opovrhovaná sociologie vědy je dobře vybavena k tomu detekovat myšlenkovou nesoudržnost a normativitu zdánlivě vědeckých přístupů, které se odvolávají na objektivitu a nehodnotící charakter tvrdých přírodních věd.

Zcela jinak přistupuje k vědeckosti své práce, alespoň tak jak svůj přístup prezentuje v knize *Pornografie aneb Provokující nahota* (2004), sexuolog Uzel, který hned na prvních stránkách prohlašuje: „Není to vědecká práce. Těch jsem napsal několik desítek, zápolil jsem se sledovaností, citovaností, původností, třeba jsem to přednesl i v zahraničí a nakonec po tom neštěkl ani pes. [...] Také toto měla být původně věda. Psal jsem to nejprve na objednávku učenců, dokud mi jeden kamarád neřekl, abych to napsal raději *pro lidi*. Odborné citace z literatury a veškerý poznámkový aparát jsem obdařil počítačovým tlačítkem ‚delete‘ a hned se to čte lépe“ (Uzel 2004: 10, kurzíva v originálu).¹⁰ Těžko spekulovat o důvodech Uzlova odklonu od vědy, nicméně je třeba brát vážně i tuto jeho populárně-naučnou práci, neboť stále platí, že její autor je jak respektovaným, tak mediálně známým odborníkem. Z hlediska mé analýzy dovolávání si vědeckosti v sexuologických textech je zajímavým faktem, že navzdory prezentovanému znechucení vědou autor reprodukuje představu naprosté neprostopupnosti mezi „psaním pro učence“ a „psaním pro lidi“ – je to buď, anebo. Nesmiřitelný protiklad podle Uzla spočívá právě v nečitelnosti vědeckého textu „obyčejnými lidmi“. A byla to právě nečitelnost, o níž usilovali raní sexuologové, protože „prostý lid“ by jejich vědu byl s to zneužít k „nízkým cílům“.

Na samotné skutečnosti, že sexuologie aspiruje na to být vědou, není nic zvláštního. Zajímavou tato aspirace začíná být, uvědomíme-li si, jak velký legitimizační potenciál status vědy skýtá¹¹ a do jaké míry vědeckým nárokům dostávají čeští sexuologové. Ti se na jednu stranu zaštiťují ukotveností v tzv. tvrdých přírodních vědách, které v hierarchii věd požívají vyšší status než tzv. měkké vědy sociální, a svou vědeckost osvědčují prostřednictvím pozitivistických klasifikačních postupů, na druhou stranu pro vysvětlení lidské sexuality používají překonaná sociobiologická východiska. Jejich zdánlivě objektivní tvrzení o sexualitě v sobě

¹⁰ V kritice psychologa Hubálka za „nevědecké moralizování“ se Uzel neodkazuje na vědecké postupy, ale na lidovou moudrost: „Snad i český psycholog jednou pochopí to, co věděla moje babička už před padesáti lety, že totiž ‚lidé jsou různí‘“ (Uzel 2004: 136).

¹¹ Na tomto místě jen stručně odkážu k Foucaultovu konceptu vědění/moci, který autor pro téma sexuality rozpracoval ve Foucault 1999 (především 108–134).

navíc skrývají silně normativní hodnocení a preskripce, které se rozšiřují ze sexuality na oblast genderových rolí a identit.

Sexuologické pojetí genderu a sexuality

Sexuologie je disciplínou zaměřenou na definice a klasifikace sexuálního chování. Vědecký pozitivismus vedl například Alfreda Kinseyho, který svou akademickou dráhu zahájil entomologickým studiem vos-žlabatek, k podobně entomologizujícímu zkoumání sexuálních zvyků a zkušeností americké populace. Jeho závěry o variabilitě lidského sexuálního chování, jakkoli ve své době šokující, byly přijaty vědeckou komunitou a s respektem citovány třeba i československou socialistickou sexuologií (viz například Pondělíček a Pondělíčková-Mašlová 1971). Klasifikační fanatismus se však nejčastěji, už od dob Krafft-Ebingovy pionýrské práce *Psychopathia sexualis* (poprvé publikované roku 1886),¹² zaměřuje na sexuální patologie. Taxonomická vášeň je do dnešních dnů typickým znakem (nejen) české sexuologie. V tomto duchu udržuje Weiss při životě termín deviace, ačkoli si je vědom, že vědecká terminologie již přijala pojmy jako parafilie či sexuální variace, a to právě z důvodu jejich hodnotové neutrality. Pojmový aparát, jež Weiss používá, je hluboce normativní: mluví o „poruchách sexuální preference“ (Weiss in Chmelík 2003: 138),¹³ „psychosexuálním vývoji deviantů“ (tamtéž: 139); „scestném zaměření pohlavní aktivity, vedoucím k preferování nevhodných sexuálních objektů nebo způsobů ukájení, které odporuje mravním a estetickým normám a zájmům společnosti“ (tamtéž). Odvolává se na Mezinárodní klasifikaci nemocí MKN-10, podle níž mezi choré a narušené jedince patří ti, kteří preferují například cross-dressing či sledování pornografie. Na druhé jmenované „úchylice“ můžeme sledovat „taxonomický strom“, tedy exaktní místo, kde si pornografie, respektive zájem o ni, stojí v sexuologické klasifikaci poruch. „Preference obscénních nebo pornografických obrazů nebo videonahrávek o samotě nebo s partnerem“ se řadí k deviacím v aktivitě (oproti deviacím v objektu), dále spadá pod voyerismus (na stejné taxonomické úrovni stojí dále exhibicionismus, frotérství, tušérství, patologická sexuální agresivita, agresivní sadismus, sadismus a masochismus, erotografomanie a telefonní skatofilie, klyzmafilie a uretrální manipulace a triolismus – srovnej Weiss in Chmelík 2003: 140–166), respektive jeho podkategorii, tzv. piktofilii. Vědecká entomologizace „deviantního“ sexuálního chování je možná nekonečná, zcela určitě ale není prosta dopadu v sociální realitě. To když se její výsledky dostanou do rukou kriminologům, kriminalistům a soudcům – například kriminolog Chmelík spatřuje hlavní příčinu mravnostní trestné činnosti v neuspokojené sexuální potřebě, v menší míře pak v „patologických sklonech člověka – sexuálních úchylnkách“ (Chmelík 2003: 9).¹⁴

¹² Jistě není náhodou, že první sexuologická kniha v moderním slova smyslu nesla podtitul „Medico-forensic study“, tedy byla psána z pohledu lékařského a soudně znaleckého.

¹³ Tyto Weissovy citace pocházejí z jeho kapitoly „Charakteristika sexuálních deviací“, která je součástí Chmelíkovy publikace (srovnej Chmelík 2003: 133–191). Původně tvořily druhou kapitolu jeho vlastní knihy (srovnej Weiss 2002: 31–108). Toto zařazení sexuologického pojednání do kriminologické publikace svědčí o přetrvávajícím trendu propojování sexuologie a forenzních nauk, viz předcházející poznámka.

¹⁴ Za zmínku stojí i Chmelíkova definice perverze: „Perverze vyjadřuje záměnu přiměřeného a přirozeného procesu v sexuálním chování za nepřiměřené a nepřirozené. Jde o označení pro zvrácenost

Všechny „deviace“ jsou posuzovány vzhledem k normě, jíž jsou partnerské sexuální aktivity, implicitně vnímané jako heterosexuální. V očích sexuologa jsou i tyto heterosexuální aktivity dále glajchšaltovány. Normální heterosexuální styk je rozdělen do fází, v nichž má probíhat, přičemž jednotlivé fáze mají následovat jedna druhou v exaktně stanoveném pořadí. Například k tomu, aby Weiss diagnostikoval u pacientky masochismus, je „ze sexuologického hlediska neméně významné vynechání přede hry a mazlení, přeskokování fází“ (Weiss in Chmelík 2003: 163). „Správné“ sexuální chování je to, které je genderově stereotypně příslušné. V jiné případové studii, kterou Weiss uvádí, byl sadista „nápadný“ i svým zájmem být přítomen u porodu. Zájem sexuologů o „deviantní“ a „patologické“ jednání zdůrazňuje jeho opak, tedy důležitost norem a pozitivnost normality, která se vztahuje jak na sex, tak na gender. Zároveň s tím vyvstává křehkost linie, jež dělí „normály“ od „deviantů“. Náš muž-sadista začal projevovat „deviantní tendence“ až „poté, co zhlédl pornografické audiovizuální dílo zpodobňující partnerské sadomasochistické praktiky“ (tamtéž: 159). Svou sexuální preferencí si sám jedinec nemůže být nikdy jist, neboť jak jeho jednání, tak jeho fantazie získávají stabilní kontury až v hledáčku odborníků: „Pokud reaguje heterosexuál na pornografické stimuly homosexuálů, lze spolehlivě indikovat u této osoby homosexuální zaměření, a to i v případě, že homosexuální styk nikdy neměla,“ píše Chmelík (2003: 45). Podle liberálnějšího Uzla se deviantnímu chování nelze naučit z pornografie, Uzel se staví i proti ztotožňování pornografie s násilím. Jeho liberálnost, či spíše benevolentnost však končí tam, kde začíná sadomasochismus – Uzel tuto kontraktuální sexuální hru označuje za deviantní a násilnou (srovnej Uzel 2004: 70, resp. 178). Sexuologové nepředkládají objektivní a nehodnotící deskripce, ale naopak normativně zatížené preskripce sexuálního a genderového jednání. Pondělíček hovoří o mužích s „částečně nebo jen naznačeně porušenou identitou“, tedy o takových mužích, kteří mají „některé ženské rysy v povaze“, a o ženách „majících rysy odpovídající tradičně pojímanému muži“ (Brzek a kol. 1993: 24). Autoři nás upokojují konstatováním, že „ve velké většině jsou to normálně sexuálně citící lidé“, ale vzápětí dodávají, že „sexuolog je tak úplně za sexuálně normální jedince nemůže považovat“ (tamtéž).

Genderově-sexuální normativismus je patrný také u Weisse, který o transsexualismu, jenž byl vyňat z kategorie nejtěžších psychiatrických diagnóz, hovoří – v souladu se soudobou sexuologickou optikou – „alespoň“ jako o „extrémním případě poruchy pohlavní identity“ (Weiss in Chmelík 2003: 137), neboť u transsexuálních osob „nacházíme plné rozpojení biologického a psychologického pohlaví“ (tamtéž: 183).¹⁵ Poruchu lze vnímat jako vadu, již je možné odstranit. Takové pojetí transsexuality je samo o sobě navýsost problematické, nicméně neobsahuje v sobě moralizující tón, jenž zaznívá z označení deviace. Jako deviace je ve Weissově textu uváděn transvestitismus a cross-dressing („entomologicky“ se nachází v kate-

v pudovém a citovém životě, zvrhlost, a to zvláště v pohlavních stycích“ (Chmelík 2003: 16). Vědecká definice se tu ukazuje jako naturalizující („přirozené-nepřirozené“, „pudové“) a normativní („perverze“, „přiměřené-nepřiměřené“, „zvrácenost“, „zvrhlost“). „Ta správná“ věda se vyjevuje jako biologicky esencialistická a normalizující, což nelze v případě aplikované disciplíny, jejímž je Chmelík reprezentantem, přehlížet.

¹⁵ Brzek nazývá transsexualismus poruchou a o operaci, o níž takový jedinec žádá, hovoří jako o „poškození tělesného zdraví, určité(m) zmrzačení“ (Brzek 1993: 23).

gorii deviace v objektu, subkategorii sdílí společně s pedofilii, fetišismem, nekrofilii, zoofilii a pyrofilii). Blížší pozornost si zaslouží autorův popis transvestitů: „I když většina transvestitů je v zásadě schopna partnerské sexuální adaptace, milování se ženou jim obvykle nepřináší skutečné uspokojení a často nemají výraznější potřebu sexuálního vybití. Z hlediska sexuální orientace jde zpravidla o heterosexuály, mívají však málo partnerských heterosexuálních zkušeností. Nežřídka u nich nacházíme i homosexuální kontakty, spíše epizodické povahy. Někdy touží po tom, aby se s nimi partnerka milovala jako se ženou, jiní preferují submisivní polohu při souloži a představují si občas, že se milují s nějakým mužem v ženské roli. Jejich zájmy bývají typicky ženské – zajímají se o módu, líčení, účesy, chtějí být dokonalou ženou. Ženám závidí jejich femininitu, nežřídka žádají od lékařů ženské hormony ke zvětšení ňader, které by zvěrohodnily jejich ženský vzhled“ (tamtéž: 183).

Tento odstavec-popis jednoho typu sexuální „deviace“ se jeví být psán nezaujatým, objektivním stylem, nicméně při bližším čtení se vyjeví autorovy nevyřčené normativní předpoklady o tom, co je ne-deviantní, zdravé sexuální chování, ale i o tom, co je a jak se má správně projevovat neporušená genderová identita jednotlivce. Transvestitismus je definován jako „zřetelně mužská porucha“ a jestliže normou je „partnerská sexuální adaptace“, bezprostředně a nereflektovaně ztotožněná s „milováním se ženou“, potom je poruchou, pokud těmto „biologickým mužům“ takový sex nepřináší skutečné uspokojení (bylo by zajímavé dozvědět se, jak autor měří skutečné sexuální uspokojení a jak potom vypadá to neskutečné). Od normálního a zdravého biologického muže se transvestité dále odlišují sníženou potřebou „sexuálního vybití“. Tato formulace naznačuje, že zdravý muž je sexuálně nabitý a potřebuje se vybit. Etymologická blízkost s bitím jistě není v této formulaci nahodilá a nevyřčeně spojuje (mužskou) sexualitu s (mužskou) biologií, která je agresivní predátorské povahy a jejíž kořisti jsou samozřejmě ženy. Kromě nízké četnosti heterosexuálních styků se transvestité vyznačují i homosexuálními epizodami – deviantnost transvestitů tak nespočívá jen v jejich oblékání se do „nepříslušných“ šatů, ale i (nebo dokonce především) v jejich nenormálnosti, co se týče volby objektů touhy a jejich různorodosti (nejsou heterosexuálně vyhranění), způsobů prožívání slasti, špatného erotického sebeprožívání (preferance „submisivní“ polohy) a zjevně ne-normální genderové identifikace a percepce druhých (fantazie o sexu s „mužem v ženské roli“), která navíc není fixní, ale naopak fluidní, prostupná. Vrcholem abnormality je ovšem porucha vlastní mužské genderové identity, která se vyznačuje jednak nevhodnými zájmy „o módu, líčení, účesy“, jednak spočívá v touze performovat gender, který je nejen nepříslušný, ale navíc „submisivní“. Ba co víc, náš maladaptovaný transvestitní muž se nespokojuje s pouhou performací ženského genderu, ale usiluje o jeho ztělesnění (žádosti o ženské hormony).

Dále se od Weisse dovídáme, že jedním z druhů transvestitismu je tzv. autogynefilie, jíž „trpí muži, které sexuálně vzrušuje představa sebe jako ženy“ (tamtéž: 185). Mezi poddruhy této deviace se řadí behaviorální autogynefilie, která je definována fantaziemi o „účasti na typicky ženských činnostech“ (Weiss uvádí návštěvu kadeřníka či představu účasti na sexuálních aktivitách v ženské roli, zrovna tak by sem patřilo líčení a zájem o módu, jež zmiňoval dříve), dále anatomická autogynefilie, „při které je preferovanou představou devianta fantazie, že má ženské tělo s příslušnými atributy“, nebo transvestitická autogynefilie, kdy si postižený muž představuje sebe jako dokonalou ženu, „více ženskou než skutečné ženy“.

Sexuologie se tak ukazuje být disciplínou, která je hluboce normativní a reprodukuje status quo. Jestliže moderní sexualita, jak tvrdil Jeffrey Weeks, je výtvozem sexuologického pera, je nutno dodat, že zájem sexuologů se neomezuje na sféru sexuálního, ale že jejich taxonomizující preskripcie kolonizují i oblast genderových norem.

Rezonance sexuologického a kriminologického diskursu s antipornografickým feminismem

Z několika států Evropy se dnes ozývají feministické hlasy volající po státní regulaci pornografie. Pornografie je těmito hlasy označována za formu násilí a diskriminace na ženách a zároveň je vnímána jako forma sexuality (srovnej například MacRae 2003, Itzin 2002 ad.). Sex se obecně postuluje jako záležitost soukromá, ale právě v pornografii se „zveřejňuje“, doslova se stává součástí veřejné sféry. Právě proto by mělo být věci státu omezovat tuto veřejnou sexualitu, která „prezentuje (ženské) tělo ke konzumaci“ (MacRae 2003: 315), přijmout legislativu, která je „přátelštější k ženám“ (tamtéž: 317, 335). Stát v takové percepci splývá se společností, která by měla „definovat parametry toho, co je a co není přijatelné v pornografických a sexuálních reprezentacích“ (tamtéž: 319).

Pornografie je vnímána jako prostředek konstrukce negativního obrazu žen, její definici pak je „reprezentace (ženského) těla sexuálně explicitním způsobem, který má za následek redukování žen na sexuální objekty. Pornografie může být otevřeně násilná nebo může násilí implikovat prostřednictvím zobrazení žen a jejich podřízenosti mužům“ (MacRae 2003: 318). Sexualita, násilí a diskriminace se vyskytují v těsném sousedství, ideálním typem takového propojení je pornografie. Ba co víc, v konceptualizaci Heather MacRae je pornografie bez násilí nemyslitelná do té míry, že přestává být pornografií – o obrázcích polonahých žen v reklamě píše, že „tyto obrázky nejsou jasně pornografické, jelikož v nich absentuje otevřené nebo skryté násilí“ (tamtéž). „Sexuální vykořisťování/pornografií“ už v jejím pojetí nedělí žádné mezery, jenom lomítko (srovnej tamtéž: 334).

MacRae na jedné straně deklaruje, že si je vědoma nejednoznačnosti pojmů *feminismus*, *feministický*, na druhé straně jí rozmanitost feministických agend nebrání „kvůli jednoduchosti používat pojmu *feministický* při odkazování se [výhradně] na antipornografickou pozici“ (MacRae 2003: 315). Autorka používá slovního spojení „ženská pozice“, čímž diskurzivně nastoluje její reálnou existenci. „Ženskou pozici“ ve svém textu implicitně vnímá jako homogenní a antipornografickou. V její logice je existence takové pozice nevyhnutelná, protože autorka jak pornografii, tak ženu vnímá univerzálně, přičemž účinek prvního na druhé je zhoubný: „Nejsou to jenom jednotlivé ženy použité při výrobě pornografie, které jsou poškozeny. Tyto ženy se stávají symbolem Každé Ženy“ (tamtéž: 321). Tento přístup implikuje existenci univerzální Ženy, které univerzálně ubližuje univerzální Pornografie.

V Irsku zahájila široká koalice feministických organizací v únoru roku 2005 kampaň „Za svobodu od pornografie“ (Freedom from Pornography Campaign) „s cílem eliminovat pornografii a prosazovat společnost, v níž všichni lidé užívají sexuality založené na respektu, bezpečí, rovnosti a vzájemnosti“.¹⁶ I v této formulaci je pornografie čistě nega-

¹⁶ Tato a následující citace pocházejí z letáku „Freedom from Pornography Campaign“ vydaného

tivní povahy: konotuje nebezpečí a nerovnost. Ublížení, které ženám pornografie způsobuje, se projevuje hned na několika rovinách. Irské feministky detekují objektivizaci („ženy jsou zobrazovány a vnímány jako objekty“), dehumanizaci („ženy jsou zobrazovány a prezentovány jako méně než lidské“), pokošení a ponížení („ženy jsou vyobrazeny tak, jako by si ponižování užívaly a připadalo jim sexuálně vzrušující“), násilí a sexuální útok („sexuální útok na ženy je představován jako normální, přijatelný a ženám dokonce příjemný“), nerovnost („sexuální vztahy zobrazené v pornografii jsou založeny především na ženské podřízenosti a mužské nadvládě“). V Irsku je to vláda, na níž jsou cíleny politické akce, neboť vláda je zodpovědná za ochranu lidských práv žen, jež jsou podle antipornografických feministek porušována.

Některé evropské autorky, v Německu například Susanne Baer (1996), přirovnávají pornografii k sexuálnímu obtěžování či přímo k obchodu se ženami. Tato srovnání naznačují jednak diskriminační charakter pornografie, jednak nutnost takové jednání právně zakázat podobně, jako je tomu v případě sexuálního obtěžování či obchodu s lidmi. Pro Susanne Baer je to sexuální násilí –jehož je pornografie konstitutivní součástí –, které sociálně definuje ženy jako podřízené bytosti: „Všudypřítomnost sexuálního násilí slučuje realitu s teorií o tom, že muži a ženy coby sociální bytosti jsou konstituováni genderovanou dynamikou nadvlády a podřízenosti“ (Baer 1996: 52).

Také britská feministka Catherine Itzin konceptualizuje pornografii v termínech ublížení a misogynie. Itzin je již dlouhá léta aktivní v evropském feministickém antipornografickém hnutí a také ona se zasazuje za přijetí příslušné legislativy, neboť má za to, že v případě pornografie jde o podněcování k sexuální nenávisti a k násilí (srovnej Itzin 1992, 2002); autorka v pornografii spatřuje systematicky předávaný „vzkaz, že ženám může být ubližováno, mohou být mláceny a nenáviděny“ (Itzin 1996: 68). Itzin se ostře staví proti komodifikaci žen a jejich redukování na genitálie: „Ona je zredukována na svou ‚kundu‘ a její ‚kunda‘ je komodifikována. On si ji může koupit, může ji mít, vlastnit ji a šoustat ji. Ona je ‚to‘“ (Itzin 2002: 25). Pornografie musí být zastavena, neboť podle této autorky představuje primární instituci v sexuální socializaci jedinců, přičemž se nejedná o nic jiného než o novodobý obchod s otroky. To, k čemu v pornografii a jejím prostřednictvím ve společnosti dochází, je podřízení žen. Konzumace pornografie údajně nevyhnutelně vede k tomu, že muži se ženami zacházejí tak, jak to viděli v pornografických materiálech. Pornografie tak přispívá k sociální konstrukci nerovnosti mezi pohlavími (srovnej Itzin 2002).

Všechna témata, která s pornografií spojují evropské autorky – násilí na ženách, diskriminace žen, univerzální pojetí ženy jako oběti –, se vyskytovala už o dvě až tři dekády dříve v amerických feministických konceptualizacích pornografie.¹⁷

koalicí prominentních irských feministických organizací s celonárodní působností (Women's Aid, National Women's Council of Ireland, Rape Crisis Network of Ireland, National Domestic Violence Intervention Agency ad.).

¹⁷ Viz práce těchto autorek: MacKinnon 1987 a 1993, Dworkin 1981 a 1988, Barry 1979, Brownmiller 1976 a 1980, Daly 1978, Griffin 1980 a 1981, Lederer 1980, Morgan 1980, Russell 1980 a 1993. Jejich texty nezůstaly bez odezvy. Zejména v 80. letech americké feministky diskutovaly o pornografii, jejich sociálních funkcích, o smysluplnosti jejího zákazu ad. (z bohaté anti-anti-pornografické feministické literatury viz např. Snitow a kol. 1983, Vance 1984; retrospektiva diskusí

Pojetí pornografie u kriminologa Chmelíka rezonuje s tím, jak pornografií chápou anti-pornografické feministky. Sexuální vzrušení podle něj skrývá riziko agresivního chování, které čtení a sledování pornografie jen zvyšuje. Autor přičítá tento účinek nejen tvrdé, ale i měkké pornografii, přičemž druhá jmenovaná „stimuluje představu, že ženy jsou povolenými oběťmi“ (Chmelík 2003: 45). Shoda mezi Chmelíkem a antipornografkami, jakkoli si jí ani jedna strana není vědoma, panuje i v přesvědčení o dehumanizaci a objektivizaci ženy prostřednictvím porna: „Se ženou je v pornografických materiálech zacházeno vesměs nelidsky a je brána jako bezcenná věc, sloužící muži k uspokojení jeho pohlavních zvráceností“ (tamtéž: 48). Chmelík používá generalizujícího singuláru, s nímž mluví o *ženě* v pornografii, a zmiňuje rovněž mezi antipornografickými feministkami hojně rozšířenou tezi o „hodné“ erotice a „zlé“ pornografii (srovnej tamtéž: 46–47).¹⁸ Zatímco pornografie „ponižuje lidskou důstojnost“, „hrubě zasahuje do dobrých mravů“, „vyvolává pocit studu a ošklivosti“ a „zvýrazňuje agresi“, erotika je produktem „umělecké povahy s intimními náměty podněcujícími estetické zážitky, ale bez vyzývavých až šokujících podnětů“ (tamtéž: 47). Nicméně i zobrazení pohlavního styku lze podle Chmelíka zařadit mezi erotiku, pokud je z něj patrný „kladný emocionální výraz“, „nepobuřuje estetické citění“, „respektuje krásu těla a jedinečnost vztahu“ mezi mužem a ženou, „nepředjímá žádné násilí, perversitu a anomálii pohlavního aktu“ a konečně pokud „pohlavní spojení je výsledkem přirozeného podnětu“ (tamtéž: 48). Dehumanizující a agresivní pornografie „zdůrazňuje emoce“ a „deformuje vztah muže a ženy“ (tamtéž).¹⁹

Nicméně stěžejní definiční kategorií uplatňovanou ve vztahu k pornografii je pro Chmelíka mravnost, k níž stojí pornografie (a prostituce) „v příkrém protikladu“ (tamtéž: 41). Naopak antipornografické feministky nerámují porno jako otázku mravnosti a morálky, ale jako záležitost diskriminace, a chápání pornografie jako obscénnosti považují za mylné (srovnej MacKinnon 1987 a 1993).

Podle Chmelíka, podobně jako podle antipornografek, souvisí pornografie úzce s násilím. „Násilí je zastoupeno v různých formách zneužívání, v obchodu se ženami i v pornografii samé,“ píše Chmelík (2003: 48). Pornografii tak prezentuje jako synonymickou se zneužíváním a s obchodem s lidmi, tedy opět podobně jako některé feministky (srovnej například Baer 1996, Barry 1979). Také podle kriminologa spouští pornografie sexuální násilí. Chmelíkův popis znásilnění – a tady shoda s antipornografickými feministkami končí – se

v Cornell 2000). Analýza feministických sporů o pornografii jde nad rámec tohoto textu, nicméně podrobně se jí věnují na jiném místě (Lišková 2007).

¹⁸ Klasickým feministickým textem, který konstruuje zdánlivě nepřekročitelnou propast mezi pornografií a erotikou, je Steinem 1980, ze současných evropských feministických debat viz MacRae 2003.

¹⁹ Podobně znalecký psychologický a sexuologický posudek videokazet s pornografickou produkcí, který je součástí Chmelíkovy publikace, začíná větou o „pokořující(m) finále [...] představující(m) ejakulaci do ženinych úst“ (Chmelík 2003: 193), která jakoby byla převzata z antipornografické feministické kritiky. Celý úvodní odstavec posudku končí zhodnocením: „Výsledkem podobných pornografik je morální zneuctění a pokoření ženy i její ‚zvěčnění‘ v síti předpokládaných mezilidských vztahů jdoucí až k perversitě“ (tamtéž). Až na přídomek „morální“ tak hodnocení odborníků kopíruje, jakkoli bezděky, feministické kritiky porna.

zaměřuje na oběť výčet jejích čtyř údajně charakteristických rysů. Prvním je *masochismus oběti*, o němž autor tvrdí, že „některé masochisticky zaměřené ženy si hrubost mužů přímo vynucují, protože je sexuálně vzrušuje“ (tamtéž: 49). Druhým rysem je *podíl oběti na vině*, jímž má autor na mysli „provokující jednání oběti, žen, které svou koketností, vtíravostí, vyzývavostí, obnažováním částí těla apod. vyprovokují v muži (často záměrně) touhu po sexu a jeho sexuální obrazotvornost. [...] Do této kategorie lze zařadit i případy, kdy oběť v podstatě dobrovolně přivolila k pohlavnímu styku, dodatečně [...] pak v průběhu pohlavního styku nebo bezprostředně před ním jej odmítá“ (tamtéž: 50). Třetím rysem je *nízký podíl viny agresora*, tedy „případy, kdy pachatel jedná pod vlivem alkoholu nebo jiné omamné či psychotropní látky a obvykle je snížena jeho ovládací schopnost“ (tamtéž). A konečně čtvrtým a posledním rysem je *nadsazování následků a jejich trivializace*, kdy „poškození oběti je minimální, žena nemá žádné viditelné následky na těle, předtím již s mužem měla sexuální styky apod.“ (tamtéž).

Tento výčet je nereflekтовanou reprodukcí všech klasických mýtů o znásilnění, tedy přesvědčení, že ženy si za znásilnění mohou samy, respektive znásilnění v podstatě neexistuje, protože se vždy jedná o sex s některým z Chmelíkových „rysů“, tedy sex, který žena jen více nebo méně chce. Takový přístup byl například ve Spojených státech běžný před více než třiceti lety. V roce 1971 publikoval respektovaný americký sociolog a kriminolog Menachem Amir výsledky několikaletého výzkumu znásilnění ve městě Philadelphia. Ve své studii popisuje oběť jako „tu, která jedná, iniciuje interakci mezi sebou a útočníkem a svým chováním vytváří kriminální jednání násilníka nebo je jeho spouštěčem“. Amir měl zato, že k „oběti vyvolanému“ znásilnění dochází v situacích, kdy je chování oběti násilníkem interpretováno jako přímá výzva k sexuálnímu kontaktu nebo signalizování možnosti takového kontaktu. Za takové považoval ty situace, v nichž žena souhlasí se sexuálním stykem, ale pak si to rozmyslí, neodporuje dostatečně jasně sexuálním předehrám, přijme pozvání na drink od cizince nebo používá „neslušné“ výrazy a gesta. O zavinění oběti hovořil Amir také v případech, má-li žena „špatnou“ pověst, je-li považována za promiskuitní nebo měla-li s dotyčným mužem sexuální styky již v minulosti (podle Searles a Berger 1995). Tyto „vědecké“ závěry měly rovněž oporu ve veřejném mínění: zakořeněnost mýtů o znásilnění dokládá například výzkum Marthy Burt, provedený koncem 70. let na reprezentativním vzorku obyvatel státu Minnesota, v němž více než polovina respondentů považovala za pravdivá tvrzení, že „každá zdravá žena se může ubránit znásilnění“, „ve většině případů znásilnění byla oběť promiskuitní nebo měla špatnou pověst“, „když se dívka účastní pettingu a věci se jí vymknou z rukou, je to její chyba, když jí partner potom nutí k sexu“ nebo že „jedním z důvodů, proč ženy neprávem udávají znásilnění, je potřeba na sebe upozornit“ (Burt, citováno podle Russell 1990).²⁰

Definice českého kriminologa jakoby opisovaly od amerického kolegy (navzdory tolikrát zdůrazňované odlišnosti mezi evropským a americkým právním i kulturním prostředím) – rozdíl mezi nimi je v letopočtu; ve Spojených státech jsou takové definice považovány za dávno překonané.²¹ V České republice dnešních dní naopak ovlivňují rozhodování

²⁰ O feministické (re)konceptualizaci znásilnění více viz Lišková 2002.

²¹ Právní definice platné v USA vnímají znásilnění jako sexuální kontakt bez souhlasu jedné ze stran a dále ustavují podmínky, za nichž souhlas nemůže být považován za validní (násilí, hrozba,

soudů.²² Byly to právě feministky, které demaskovaly patriarchální povahu common-sensuálního (a také odborného) pohledu na znásilnění. Je paradoxní, že kriminolog Chmelík, který tento přístup reprezentuje, se s feministkami shodne na odsudku pornografie jakožto nežádoucího společenského jevu zásadní povahy a na kauzalitě „pornografie spouští znásilnění“. Když radí ženám, jak předejít znásilnění (opět: jako by za znásilnění samy mohly), zdůrazňuje, že by se především neměly vyskytovat ve veřejném prostoru („neprocházejte se samy na opuštěných a neosvětlených místech“) a že by měly přísně dodržovat genderový stereotyp (po)slušné ženy („vyvarujte se provokování mužů, pečlivě zvažujte autostop“; viz Chmelík 2003: 39). Tento přístup je antipodem feministických snah o zrovnoprávnění žen (nejen) ve veřejném prostoru a rozmělnění genderových stereotypů, a naopak exkluzi žen dále posiluje. Sdílené zaměření mainstreamového kriminologa a vlivné části feministek proti pornografii však není nahodilé. Akcent na pornografii jako sociální zlo, jež je nutno vymýtit, vyjevuje sociálně konzervativní tón, který lze očekávat od kriminologie (která je z povahy svého zkoumání zaměřena na zachování statu quo), jež však překvapí u feminismu (který sám na sebe klade požadavek být sociálně dynamickou silou).

Naproti tomu sexuolog Uzel konzervativní přístup vůči pornografii nesdílí. Podle něj muži, ženy a celá společnost z existence pornografie profitují. Přesto také některé jeho akcenty souzní s argumenty antipornografických feministek. Je to především tam, kde sexuolog píše o nepřekonatelné rozdílnosti mezi muži a ženami. Tyto názory sdílely mnohé kulturní feministky: Susan Griffin tvrdila, že muž a žena spolu nemohou hovořit, neboť „ženy mluví řečí velryb“ (srovnej Griffin 1978), Mary Daly měla za to, že v polarizované antiženské společnosti ženy musejí vytvořit nový, gynomorfický slovník (srovnej Daly 1978), podle Carol Gilligan mají ženy jiný způsob myšlení a morálního usuzování než muži (srovnej Gilliganová 2001).

Samotný Uzel je však zaměřen antifeministicky. Na feminismu mu vadí usilování o rovnoprávnost a stanovování si politických cílů (srovnej Uzel 2006).²³ Cituje psycho-

intoxikace obětí ad.). Z důkazního řízení před soudem pak explicitně vylučují otázky na sexuální minulost obětí, její psychiatrické vyšetření apod. (Srovnej „Legal Definition of Rape“, kde je definováno znásilnění pro stát Kalifornie s tím, že mezi americkými státy existují drobné odchylky v definicích.)

22 V červenci 2006 byl muž, který znásilnil romskou prostitutku, odsouzen brněnským soudem k pouhému podmíněnému trestu. Soudce odůvodnil své rozhodnutí slovy: „Ta žena je prostitutka a musí znát rizika. A navíc, vždyť je to Romka, taková nevzhledná, normální chlap by s ní střízlivý snad ani nešel.“ Ani státní zástupce se proti nemístně mírnému rozsudku nehodlá odvolat s komentářem: „Já vím, že prostitutky často potkávají násilníky, ale s tím musí počítat. Jsou to kurvy, já tomu jinak neřeknu. Něco jiného je, kdyby to byla slušná holka“ (*Respekt* č. 29/2006, s. 5, „Zpráva o dobrém znásilnění špatné ženy“).

23 Že Uzel není o feminismu příliš poučen, dokládá i jeho (taktické?) zaměňování politického hnutí s akademickou disciplínou. Podle něj: „Předmět ‚gender studies‘ se dnes učí na univerzitách a posluchači prvního ročníku, když si to zapisují do indexu, většinou ani v názvu netuší, o co vlastně půjde. Překvapením pak bývá, že se většinou na přednáškách a seminářích jedná především o pohlaví ženské, zatímco mužské studie teprve čekají na své objevení. [...] Výuku genderových studií bohužel v mnoha případech ovládly militantní feministky a používají tohoto termínu jako beranidla proti hradbě mužského sexuálního šovinismu“ (Uzel 2004: 64–65). Není jasné, odkud

loga Eduarda Bakaláře, podle kterého „je hnací silou všech [feministických] hnutí v podstatě nenávisť k mužům, často dovedně zamaskovaná“ (cit. dle Uzel 2004: 133–134), podle Uzla „jsou v této nenávisti víceméně všechny feministky celkem jednotné“ (tamtéž). Tam, kde kritizuje „ženský antipornografický boj“, jsou jeho argumenty oslabeny jistou zmatečností. O antipornografickém feminismu píše, že je „výrazně odmítavý také k orálnímu sexu. Pornografii považují tyto feministky za konspirativní perversi ohrožující rodinu a národ. Vyskytují se názory, které ji zařazují k mezinárodnímu zločinu. Odmítání sexuální výchovy mládeže je už pouze dokreslením obrazu celé této zhoubné ideologie“ (tamtéž: 146). Zvláštní pozornost si zaslouží zděšení, jež u Uzla vyvolávají některé reprezentantky antipornografického feminismu. „Existuje odrůda feministických extremistek, které považují boj proti pornografii za svůj prioritní úkol. Ty nejbojovnější z nich jsou tak agresivní a strašné, že nebývají pro jistotu ani v českých feministických publikacích citovány, protože v našich kulturních podmínkách by nenašly ani nejmenší odezvu, naopak by feministickému hnutí mohly uškodit (za všechny Laura Ledererová a Susan Brownmillerová),“ píše Uzel (2004: 145). Nejen že tyto „strašné“ feministky citovány jsou, byť často kriticky, ale navíc mezi některými jejich a Uzlovými argumenty panuje soulad. Brownmiller se domnívá, že sexualita je biologicky daná a muž je od přírody predátorem, k čemuž jej předurčuje jeho anatomie a fyziologie (srovnej Brownmiller 1976); obdobně argumentuje Uzel fyzickým zaměřením mužovy sexuality charakterizované tělesným chtíčem, který je nutno někdy i anonymně ukojit (srovnej Uzel 2004: 139). Na druhou stranu žena je podle Uzla orientována více na emoce, lásku a dlouhodobý vztah zajišťující ochranu – a tento rys má ženská sexualita i podle antipornografických feministek (srovnej Morgan 1978, Barry 1979, Dworkin 1974). Ještě v něčem připomíná Uzel tolik zatracovanou feministku Brownmiller, a tím je deklarovaný nevědecký přístup; spoléhání se na zdravý selský rozum doporučovala i Kathleen Barry.²⁴

čerpá informace o militantních feministkách na českých univerzitách, zcela jistě mu ale uniklo výrazné zaměření našich genderových studií na mužská studia (viz například Šmídová, Dudová, Maříková, Janoušková). Mým argumentem nicméně není tvrzení, že je možno či záhodno vymezit nepřekročitelné demarkační linie mezi vědou a politikou. Na co poukazují, je Uzlovo a Chmelíkovo dovolávání se čisté vědeckosti (jež zastírá normativitu jejich argumentů, které napomáhají udržovat nerovný status quo), a zároveň snaha oslabit akademickou kredibilitu jiné disciplíny, která je, explicitně pro Uzla, vlastně politickým oponentem, „zhoubnou ideologií“. Oba autoři se dovolávají vědy, kterou ztotožňují s (nereflektovaně osvícensky pojatou) objektivitou a pravdou, a zdůrazňováním údajně nevědeckosti a neobjektivity genderových studií vylučují pravdivost zjištění, která přináší tento obor. Navíc právě feministická teorie, ze které vycházejí (nejen) česká genderová studia, přináší nuancované epistemologické přístupy, jež reflektují pojmy jako věda, pravda či objektivita (z celé řady feministických epistemologických textů jmenujme například Harding 2004 a Butler a Scott 1992; je příznačné, že obě tyto knihy obsahují ve svých názvech slovo *politický*).

²⁴ Susan Brownmiller se ptá: „Ale potřebuje člověk vědeckou metodologii, aby došel k závěru, že antiženská propaganda [...] podporuje klima, v němž akty sexuálního nepřátelství namířené proti ženám nejsou jen tolerovány, ale ideologicky podporovány?“ (Brownmiller 1980: 33). Kathleen Barry varovala před „zabředáním do akademického výzkumu“ a místo něj vyzdvihovala „větší spoléhání se na náš zdravý rozum, na naše přesvědčení a na to, co máme před očima“ (Barry, citováno podle Echols 1983: 448).

Jak sexuolog Uzel, tak antipornografické feministky mluví v souvislosti s pornem o diskriminaci, násilí a sexismu. Jejich názory na to, kdo je čím diskriminován a co je sexistické, jsou však polárními opozity. Antipornografické feministky tvrdí, že pornografie je diskriminací žen; Uzel má za to, že pokud je většina konzumentů pornografie mužského pohlaví, představují antipornografické kampaně útlak mužů. Antipornografické feministky tvrdí, že pornografie je sexistická, protože z žen činí objekty určené k sexuálnímu použití a spouští násilí na ženách; Uzel vnímá tematizaci pornografie coby sexistického násilí jako nespravedlivou, protože je tu násilí jako problém spatřováno pouze proto, že se obrací proti ženám, kdežto násilí ve filmech obecně je tolerováno, a to podle něj jenom z toho důvodu, že tam jsou jeho oběti muži. Antipornografické feministky tvrdí, že pornografie zapříčiňuje znásilnění; Uzel ukazuje násilí při sexu na příkladu kudlanky nábožné – jistě není náhodou, že si jako ilustraci pro spojení násilí se sexuální aktivitou vybral živočišný druh, kde se násilí dopouští samička na samci; kdyby Uzel chtěl najít paralelu v říši zvířat, mohl snadno vybrat některý z živočišných druhů, kde jsou samci násilní vůči samicím. Jeho volba příkladu dokazuje, jak hluboce jsou naturalizující analogie politicky motivované – jeho volba kudlanky odráží jeho antifeminismus.

Ačkoli se mnou analyzovaná pojednání pornografie, kriminologické a sexuologické, od sebe v lecčems odlišují, obě rezonují s premisami antipornografického feminismu. Je také zřejmé, že se antipornografický feminismus na jedné a kriminologie se sexuologií na druhé straně ve zvýznamňování některých aspektů pornografie liší, přesto však lze identifikovat četné styčné plochy. Práce kriminologa Chmelíka je výrazně konzervativně laděná, jeho názory na pornografii jsou však překvapivě identické s náhledem, který má na pornografii jedna část feministického hnutí, jež je ale jako celek převážně vnímáno coby progresivní sociální síla. Naopak přístup sexuologa Uzla k pornografii je výrazně liberálnější; tento autor je však zaměřen hluboce antifeministicky, nicméně i některá jeho tvrzení, zejména ta o diametrální odlišnosti mužů a žen, rezonují s přístupem antipornografických feministek.

Závěr

Současnému českému diskursu o pornografii dominují obory sexuologie a kriminologie. Kriminologie je obzvláště silně ukotvena v údajně sdíleném pojetí kulturních norem, podle nichž se konstituuje morální sexualita v souladu se zákonem. Ve spojení se sexuologií, která se prezentuje jako pozitivisticky objektivní přírodní věda, předkládající „vědecké“ (a tudíž vysoce legitimní) koncepce přirozené, zdravé a vyspělé sexuality, vytváří disciplinační moc, jež distribuuje normálnost a legalitu na jedné a patologii a kriminálnost na druhé straně.

Analýza sexuologických zjištění na téma pornografie vyjevuje (přes proklamovanou objektivitu této disciplíny) silnou normativní základnu. Navzdory snahám některých sexuologů o liberální rétoriku se jako jediné chování, které je normální, a tudíž žádoucí (a bezpečně v souladu se zákonem), vždy vyjeví takový způsob chování, který představuje koherentní triádu: biologické *pohlaví*, na které je navázán příslušný *gender* produkující heterosexuální *touhu*. Kategorie pohlaví a genderu je v sexuologických i kriminologických deskripcích vždy binární (muž-žena, mužské-ženské), normální sexualita je jediná, totiž heterosexuální. Jiné varianty jsou označovány hodnotícím termínem deviace a lidé, kteří triádu

„pohlaví-gender-touha“ nemají předpisově koherentní, jsou klasifikováni jako nemocní či narušení. Sexuologie a kriminologie se tak nevyjadřují, jak by se na první pohled zdálo, jenom o variacích a odchylkách, hlavní sdělení, které latentně přinášejí, je sdělení o normě, sexuální i genderové.

V přístupu k pornografii existuje v českém sexuologicko-kriminologickém diskursu kontinuum definované na jednom konci jejím jednoznačným odmítnutím – podle takových autorů vede používání pornografie ke zvýšené agresivitě a všeobecné sociopatii. Pornografie jako taková podle tohoto výkladu deformuje vztahy mezi mužem a ženou, ničí morální hodnoty a odporuje přirozené (sic!) sexualitě (Chmelík a kol. 2003). Na druhé straně českého vědeckého kontinua pornografie se vyskytují sexuologové, kteří nespěchají s odsudkem těch, kteří používají pornografii, ale namísto toho zdůrazňují přirozenost tvrdé, promiskuitní, predátorské, tělesně orientované sexuality u mužů a jemné, na vztah a lásku zaměřené sexuality žen (Uzel 2004), čímž efektivně posilují a reprodukují konvenční genderový binarismus s jeho stereotypy. Jak ukazuje představená analýza, konzervativní antipornografický autor Chmelík používá stejný jazyk, jaký užívá jedna složka feministického hnutí; k pornografii liberálně se stavící sexuolog Uzel pak zastává explicitně antifeministickou agendu, jakkoli jeho genderový binarismus a heteronormativita rezonují s argumenty antipornografických feministek.

Literatura

- BAER, Susanne. Pornography and Sexual Harassment in the EU. In ELMAN, R.A. (ed.) *Sexual Politics and the European Union. The New Feminist Challenge*. Providence: Berghahn Books, 1996.s. 51–66. ISBN 1571810463.
- BARRY, Kathleen. *Female Sexual Slavery*. New York: New York University Press, 1979. 274 s. ISBN 0814710700.
- BROWNMILLER, Susan. *Against Our Will. Men, Women and Rape*. New York: Bantam Book, 1976. 472 s. ISBN 0671220624.
- BROWNMILLER, Susan. On Pornography. In LEDERER, L. (ed.) *Take Back the Night. Women on Pornography*. New York: William Morrow and Comp., 1980. s. 30–34.
- BRZEK, Antonín a kol. *Průvodce sexualitou člověka*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. ISBN 800425814X.
- BUTLER, Judith ; SCOTT, Joan W. (eds.). *Feminists Theorize the Political*. [1. vyd.]. New York: Routledge, 1992. s. 504. ISBN: 9780415902748.
- CORNELL, Drucilla (ed.). *Feminism and Pornography*. New York: Oxford University Press, 2000. 665 s. ISBN 0198782500.
- DALY, Mary. *Gyn/Ecology. The Metaethics of Radical Feminism*. Boston: Beacon Press, 1978. 512 s. ISBN 9780704338500.
- DWORKIN, Andrea. *Woman Hating*. New York: Dutton, 1974.
- DWORKIN, Andrea. *Pornography: Men Possessing Women*. London: Women's Press, 1981. 305 s. ISBN 0794338769.
- DWORKIN, Andrea. *Letters From a War Zone*. 1. vyd. London: Secker and Warburg, 1988. 337 s. ISBN 1556521855.

- ECHOLS, Alice. The New Feminism of Yin and Yang. In SNITOW, A., STANSELL, Ch., THOMPSON, S. (eds.) *Powers of Desire. The Politics of Sexuality*. New York: Monthly Review Press, 1983. s. 439–459. ISBN 0853456100.
- FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Praha: Herrman a synové, 1999. 189 s.
- GILLIGANOVÁ, Carol. *Jiným hlasem. O rozdílné psychologii žen a mužů*. [1. anglické vydání 1982]. Praha: Portál, 2001. 191 s. ISBN 8071784028.
- GRIFFIN, Susan. Sadism and Catharsis: The Treatment Is the Disease. In LEDERER, L. (ed.) *Take Back the Night. Women on Pornography*. New York: William Morrow and Comp., 1980. s.141–147.
- GRIFFIN, Susan. *Pornography and Silence. Culture's Revenge Against Nature*. New York: Harper & Row, 1981. 286 s. ISBN 0060909153.
- HARDING, Sandra (ed.) *The Feminist Standpoint Theory Reader. Intellectual and Political Controversies*. New York: Routledge, 2004. 400 s. ISBN 0415945011.
- CHMELÍK, Jan a kol.. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Praha: Portál, 2003. 202 s. ISBN 8071787396.
- ITZIN, Catherine. Pornography and the Construction of Misogyny. *The Journal of Sexual Aggression*, 2002, č. 2, s. 4–42. ISSN 13552600.
- LEDERER, Laura (ed.). *Take Back the Night. Women on Pornography*. [cit.12.6.2008] New York: William Morrow and Comp, 1980. Dostupné na: http://www.healthyplace.com/Communities/Abuse/lisk/legal_rape_definition.htm
- LIŠKOVÁ, Kateřina. Znásilnění jako téma druhé vlny feminismu. *Sociální studia*, 2002, č. 7, s. 119–132. ISSN 1212365X.
- LIŠKOVÁ, Kateřina. Nalézání spojenců na nečekaných místech. Elizabeth Grosz přepisuje binarismus příroda vs. kultura. *Sociální studia*, 2005, č. 2, s.145–151. ISSN 1241813X.
- LIŠKOVÁ, Kateřina. *Analýza feministického antipornografického diskursu*. Disertační práce FSS MU. [v současnosti se chystá knižní vydání v Sociologickém nakladatelství]. 2007.
- MacKINNON, Catherine A. *Feminism Unmodified. Discourses on Life and Law*. Cambridge: Harvard University Press, 1987. s. 332. ISBN 0674298748.
- MacKINNON, Catherine A. *Only Words*. Cambridge: Harvard University Press, 1993. s. 160. ISBN 0674639340.
- MacRAE, Heather. Morality, Censorship, and Discrimination: Reframing the Pornography Debate in Germany and Europe. *Social Politics*, 2003, č. 3, s. 314–345. ISSN 10724745.
- MORGAN, Robin. *Going Too Far*. New York: Vintage Books, 1978. s. 333. ISBN 039472612X.
- MORGAN, Robin. 1980. Theory and Practice: Pornography and Rape. In Laura Lederer (ed.) *Take Back the Night. Women on Pornography*. New York: William Morrow and Comp., s. 143–140. ISBN 0688087280.
- PONDĚLÍČEK, Ivo ; PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava. 1. vyd. *Lidská sexualita jako projev přirozenosti a kultury*. Praha: Avicenum, 1971. 327 s.
- Pontifical Council for Social Communications. „Pornography and Violence in the communications media“ [cit. 12.6.2008]. Dostupné na: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/documents/rc_pc_pccs_doc_07051989_pornography_en.html

- RUSSELL, Diana. Pornography and Violence: What Does the New Research Say. In LEDERER, Laura (ed.). *Take Back the Night. Women on Pornography*. New York: William Morrow and Comp., 1980. s. 218–238.
- RUSSELL, Diana E. H. *Rape In Marriage*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1990. 464 s. ISBN 0253205638.
- RUSSELL, Diana E. H. (ed.). *Making Violence Sexy. Feminist Views on Pornography*. New York: Teachers College Press, 1993. ISBN 008037459X.
- SNITOW, Ann ; STANSELL, Christine ; THOMPSON, Sharon (eds.). *Powers of Desire. The Politics of Sexuality*. New York: Monthly Review Press, 1983. 448 s. ISBN 0853456100.
- STEINEM, Gloria. Erotica and Pornography: A Clear and Present Difference. In LEDERER, Laura (ed.) *Take Back the Night. Women on Pornography*. New York: William Morrow and Comp., 1980. s. 35–39.
- TESAŘ, Milan. Jsou etické zásady katolické církve příliš přísné? [cit.12.6.2008]. 2001. Dostupné na: <http://www.christnet.cz/magazin/clanek.asp?clanek=833>.
- UZEL, Radim. *Pornografie aneb Provokující nahota*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2004. 197 s. ISBN 8024903512.
- UZEL, Radim. Femalistky nejsou feministky. [cit.12.6.2008]. 2006. Dostupné na: www.novinky.cz
- VANCE, Carol (ed.). *Pleasure and Danger*. Boston: Routledge and Kegan Paul, 1984. 512 s. ISBN 0044408676.
- WEEKS, Jeffrey. *Sexuality and Its Discontents. Meanings, Myths and Modern Sexualities*. London and New York: Routledge and Kegan Paul, 1985. 340 s. ISBN 0415045037.
- WEISS, Petr. *Sexuální deviace. Klasifikace, diagnostika, léčba*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 351 s. ISBN 8071786349.

Autorka

Kateřina Liřková působí na oboru genderová studia Katedry sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, kde vede přednášky a semináře na téma sociologické teorie genderu, gender a věda, tělo a tělesnost a další. V roce 2007 úspěšně obhájila svoji disertaci „Analýza feministického antipornografického diskursu“, jejíž knižní vydání se chystá v Sociologickém nakladatelství.

Kontakt: katerina@fss.muni.cz